

УДК 811.161.1'38

DOI <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2021-15-10>

Олена КУВАРОВА

доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри загального та слов'янського мовознавства, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, просп. Гагаріна, 72, м. Дніпро, Україна, 49010

ORCID: 0000-0002-2925-3648

Бібліографічний опис статті: Куварова, О. (2021). Функціонування антропонімів у складі російського епістолярного вокатива. *Актуальні питання іноземної філології*, 15, 66–75, doi: <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2021-15-10>

ФУНКЦІОНУВАННЯ АНТРОПОНІМІВ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОГО ЕПІСТОЛЯРНОГО ВОКАТИВА

У статті розглянуто вживання антропонімів у функції звертання в епістолярних текстах. **Метою** роботи є аналіз функціонування основних видів антропонімів у складі епістолярного вокатива на матеріалі опублікованих російськомовних листів різних авторів XIX–XX ст. **Методологія:** використано описовий метод дослідження та метод комунікативно-прагматичного аналізу, що співвідносить текстові явища з низкою екстралінгвальних чинників, передусім стосунками між учасниками спілкування. **Актуальність** вивчення форм і способів адресації в письмовій міжособистісній комунікації зумовлена перспективністю лінгвістичного дослідження засобів установалення й підтримки письмового контакту між людьми. **Наукова новизна** пов'язана з недостатньою вивченістю функціонування власних імен у складі звертання в письмових посланнях. У результаті дослідження зроблено **висновки** про те, що жорсткої кореляції форми антропоніма-вокатива й особистості адресата немає, оскільки до одного адресата автор листа може звертатися, вживаючи різні антропоніми, апелюючи й усі можливі їх комбінації, послуговуючись вокативом з іронічним забарвленням або будь-якою іншою конотацією. Якщо в окремих адресантів переважає певний тип антропоніма чи моделі вокатива, то це найчастіше залежить від комунікативних чинників, таких, як коло кореспондентів, особистість адресанта, характер листування тощо. Широке варіювання форм антропоніма у складі російського епістолярного вокатива зумовлено глибиною й характером особистих стосунків між адресантом і адресатом, ступенем регулярності листування та креативністю як рисою мовної особистості автора листа. Звертання в російському письмовому мовленні демонструє широкі можливості творення великої кількості похідних слів, які важко піддаються лексикографічній фіксації, на базі досить обмеженого набору лексем, що номінують адресата.

Ключові слова: антропонім, епістолярний вокатив, звертання, лист, адресант, адресат.

Olena KUVAROVA

Doctor of Philological Sciences, Docent, Professor of General and Slavic Linguistics Department, Oles Honchar Dnipro National University, 72 Gagarin Avenue, Dnipro, Ukraine, 49010

ORCID: 0000-0002-2925-3648

To cite this article: Kuvarova, O. (2021). Funktionsionuvannia antroponimiv u skladi rosiiskoho epistoliarneho vokatyva [Functioning of antroponyms in the structure of Russian epistolary vocative]. *Current Issues of Foreign Philology*, 15, 66–75, doi: <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2021-15-10>

FUNCTIONING OF ANTHROPNOMS IN THE STRUCTURE OF RUSSIAN EPISTOLARY VOCATIVE

The article considers the functioning of anthroponyms as an address in epistolary texts. **Purpose.** We seek to analyze the use of the main types of anthroponyms as the epistolary vocative in published Russian-language letters from various authors of the 19th–20th centuries. **Methods:** a descriptive method and a method of communicative-pragmatic analysis were used, correlating textual phenomena with a number of extralinguistic factors, primarily the relationship between the participants in communication. The **scientific novelty** is associated with the insufficient study of the functioning of proper names as part of the appeal in written messages. **Conclusions.** There is no strict correlation between the form of the anthroponym-vocative and the identity of the addressee, since the author of the letter can apply to the same addressee using different anthroponyms, appellatives and all possible combinations of them, using a vocative with an ironic emotional

coloring or any other connotation. If a certain type of anthroponym or an vocative model prevails among some addressers, this most often depends on communicative factors, such as the circle of correspondents, the personality of the addresser, the nature of the correspondence, etc. The wide variation of antroponymic nomination forms in the structure of Russian epistolary vocative is due to the depth and nature of personal relations between the sender and the addressee, the degree of regularity of correspondence and creativity as a feature of the linguistic personality of the author of the letter. Address in Russian written speech demonstrates the wide possibilities for the formation of a large number of derivative words, which are difficult to fix lexicographically, on the basis of a rather limited set of lexemes that nominate the addressee.

Key words: *antroponym, epistolary vocative, address, letter, addressee, addresser.*

Епістолярні тексти як засіб письмового міжособистісного спілкування людей характеризуються тематичним різноманіттям, можливістю передавати практично нічим не обмежений зміст і разом з цим певною структурною організацією, канонізованою узусом, сформованим у процесі комунікації. Як основні конструктивні параметри листа звичайно називають місце й час написання, звертання, формули прощання, підпис (Kuryanovich, 2001, p. 6; Reut, 2005, p. 116 та ін.). Найістотнішим жанроутворювальним конструктивним параметром листа є позначення адресата у формі прямого звертання, метатекстової або опосередненої адресації. Усі ці способи позначення адресата в листі, що встановлюють контакт між учасниками епістолярної комунікації, об'єднують терміном *епістолярний вокатив*. **Актуальність** вивчення форм і способів адресації в письмовій міжособистісній комунікації зумовлена перспективністю лінгвістичного дослідження засобів установаження й підтримки письмового контакту між людьми. Дослідження епістолярного вокатива, його типів і моделей є значущим для подальшого розвитку проблематики теорії номінації, теорії мовленнєвої комунікації, прикладної лінгвістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільше уваги мовознавці приділяли вивченню звертання, його морфологічних особливостей (Mizin, 1980), синтаксичної природи (Pronichev, 1971), прагматичного потенціалу (Kornovenko, 2001; Shkitska, 2011), комунікативних функцій (Barakova, 2005; Kogniuko, 2000; Krongauz, 1999). Дослідники зазначали, що звертання маркує не лише адресата висловлювання, а й емоційне ставлення мовця до нього, і виконує, таким чином, оцінну функцію (Markelova, 1995, p. 79). До речі, за умов безпосереднього спілкування з-поміж усіх учасників комунікації оцінку, за даними О. Федотової, найчастіше отримує адресат мовлення (Fedotova, 2010, p. 235), і якщо припустити, що

ця закономірність поширюється також на мовлення письмове, то емоційно-оцінна функція звертання до адресата об'єктивує названу особливість мовленнєвої поведінки людей.

Досліджують науковці й функціонування вокативів в епістолярних текстах. Неодноразово вони підкреслювали особливу роль початкового звертання в листах і навіть його обов'язковість як одного з етикетних елементів зачину послання (Belunova, 2000, p. 113; Khromova, 2001, p. 103); наголошували також на виразності початкового звертання в тексті дружнього листа й на тому, що цей композиційний епістолярний елемент здебільшого визначає вибір мовних засобів тексту, його стилістичну забарвленість (Chernyaeva, 2008, p. 163). Мовознавці акцентують також на зв'язку епістолярних звертань з ідіостилем письменника та характером листа, саме в цьому аспекті описані нестандартні, оказіональні, жаргівливо-іронічні звертання, використовувані як засіб мовної гри, що є особливо характерним, зокрема, для індивідуального стилю А. П. Чехова (Abashina, 2011). Т. Ананьева обґрунтувала висновок про те, що в офіційному та приватному діловому листуванні звертання слугують маркером ієрархічних стосунків між автором листа й адресатом, симетричності або асиметрії статусних ролей комунікантів (Ananyeva, 2004, p. 87).

Епістолярний вокатив є передусім засобом номінації адресата листа, отже він може бути виражений антропонімом, або апелятивом (загальною назвою), або комбінацією антропоніма й апелятива. Багато уваги приділяли науковці розгляду функціонування загальних назв у функції звертання. Так, у дослідженні, присвяченому проблемам функціонування звертань у дружніх листах російської інтелігенції, А. Б. Черняєва описала лексико-тематичні групи звертань, репрезентованих оцінними метафоричними іменниками в синтаксичних конструкціях на зразок *золото моє, радість*

моя, южный мой цветок тощо (Chernyayeva, 2008, p. 163–168). Антропоніми ж, які є найбільш природним засобом позначення знайомої людини в акті спілкування, менш вивчені в аспекті їх функціонування в епістолярних текстах. Метою цієї статті є аналіз уживання основних видів антропонімів у складі епістолярного вокатива на матеріалі опублікованих російськомовних листів різних авторів XIX–XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Власна назва на позначення адресата в будь-якій її мовній реалізації є звичайним, найпоширенішим і, мабуть, найбільше варіюваним типом епістолярного вокатива. Варіювання це припускає не тільки вибір комунікантами будь-якої з шести основних форм антропоніма: 1) ім'я; 2) ім'я та по батькові; 3) ім'я й прізвище; 4) ім'я, по батькові та прізвище; 5) прізвище; 6) по батькові (сьомої з теоретично можливих форм, тобто по батькові й прізвище, ми не зафіксували, і вона навряд чи може бути більш-менш регулярною), – а й можливість реалізації різноманітних модифікацій антропоніма, особливо власного імені, прізвища, а також імені та по батькові. Такими модифікаціями є абрєвіації, як от: *Д. А.* (Далмат Александрович; М. Горький – Д. Лутохіну, 9.01.1927), *Б.* (Боткін; В. Белінський – В. Боткіну, 24.02.1840), *Эм Бе* (Марія Борисівна; К. Чуковський – М. Чуковській, 29.09.1926); скорочення (*На? Ва?* (Надежда Васильевна; В. Хлебников – Н. Николаєвій 29.08.1914), *Гр. Ник. и Ник. Ник.* (Григорий Николаевич и Николай Николаевич; В. Хлебников – Г. Петнікову й М. Асєєву, 2.10.1916), *Ник. Сам!* (Николай Самойлович; М. Горький – М. Канегіссеру, 8–15.08.1915), *Саммир* (Самуил Миронович); К. Паустовський – С. Алянському, 4.10.1964), *Евгъ* (Евгений; К. Чуковський – Є. Замятіну, 07.1921), *Борфед* (Борис Фёдорович; Ю. Лотман – Б. Єгорову, 10.1986), і спонтанні словотворчі експромти, у тому числі й ті, які не ввійшли навіть до вузькоспеціалізованих словників, наприклад, словників російських особових імен. Якщо Н. О. Петровський в «Словаре русских личных имён» фіксує лише сім похідних від імені *Лилия*: *Лилия, Лила, Лилияня, Лилияся, Лилиюха, Лилиюша, Лилия* (Petrovskiy, 1966, p. 142), – то В. Маяковський, звертаючись у своїх листах до Лілії Брик, використовує інші похідні від її імені, значно різноманітніші, називаючи адресата *Лилик, Лилёнок,*

Лилёночек, Лилёк, Лилистик, Лилёчек, Линочек, Личик, Личика, а також співзвучними з іменем прізвиськами *Лучик, Лисик, Лисёк, Лисёньши, Лисятик, Лисит, Лисятитик* тощо (В. Маяковський – Л. Брик, 25.09.1917–3.06.1925). Зауважимо також, що у виданні «Словарь русских личных имён» О. М. Тихонова наведені 23 похідні від імені *Лилия* (Tikhonov, 1995, p. 542), і лише одне з них (*Лилёк*) є в листах Маяковського.

М. Гумільов називає Анну Ахматову *Аника* (9.04.1913), а Ларису Рейснер – на ім'я *Лери* (8.11.1916), якого немає поміж 37 похідних від імені Лариса, зафіксованих у словнику О. М. Тихонова (Tikhonov, 1995, p. 536).

К. Паустовський звертається до Миколи Миколайовича Нікітіна *Дорогой Ник Никльби* (15.11.1945), а в листах до дружини Тетяни називає її, використовуючи не лише демінутиви *Танюша, Танюшка, Танечка, Танюшенька,* пейоративи *Танька, Танюша,* а й розмовні кличні форми із усеченим кінцевим голосним *Тань, Танюш* та оказіональні новоствори: *Танок, Танюшок, Тануш-Тануш, Танка, Таню-Танюша, Тань-Тань, Тануша, Танушка* (24.03.1950–12.03.1957). В епістолярії І. Бабеля знаходимо п'ять модифікацій імені Тамара: *Тату, Татуша, Татушенька, Таратута, Таратуточка* (І. Бабель – Т. Кашириній, 20.06.1925–18.10.1926), жодної з яких немає в словниках російських особових імен, хоча вони фіксують іменоформи *Тата* й *Татуся*. Від *Тата* за продуктивними моделями Бабель утворив демінутиви *Татуша* й *Татушенька*, від *Татуша* усеченням основи – форму *Тату*, від якої шляхом редуплікації першого складу й епентези складу *ра* з повтором голосного утворена форма *Таратута*, а від неї – демінутив *Таратуточка*.

О. Перовський у листах до свого племінника Олексія Толстого називає його: *Алёша, Алёшка, Алёшинька, Алёшечка, Алехашка, Алеханчик, Алеханочка, Ханчик, Ханочка, Хануля, Хашка* (26.01.1824–6.06.1835).

Наведені приклади підтверджують спостереження А. Вежбицької щодо широкого діапазону можливостей експресивного словотвору особових імен у російській мові. Свобода вибору з численних експресивних можливостей, на думку дослідниці, впливає на загальну атмосферу спонтанності й емоційного багатства, що характеризує слов'янські мови і слов'янські

взаємовідношення взагалі (Vezhbitskaya, 1996, р. 198). Як бачимо, автори листів послуговуються всілякими, практично непередбачуваними модифікаціями, спрогнозувати й відстежити які лексикографія, звісно, не в змозі. О. Блок, наприклад, у листах звертається до Любові Менделєєвої-Блок: *моя маленькая Бо* (11.08.1916) та *моя маленькая Бу* (28.05.1917). М. Булгаков називає свою дружину Олену Сергіївну не тільки повним іменем *Елена*, а й похідними від нього *Люсенька*, *Люси*, *Люкси*, *Лю*, і вигаданими іменами *Ку*, *Куна*, *Куква*, *Кукочка*, *Клюник*, *Купик* (М. Булгаков – О. Булгаковій, 29.05–9.08.1938). У М. Горького в листі до В. Іванова є спонтанне утворення «*Сиволод*» – фонетичний варіант імені Всеволод (06.1934). А. Чехов, звертаючись до Л. Мизиної називає її не лише *Лика*, як це було прийнято в близькому оточенні дівчини, а й ім'ям одного з персонажів трагедії Гільпарцера «*Сафо*» – *Мелита* (29.03.1929).

Деякі з наведених вище модифікацій імен можна кваліфікувати як прізвиська, тобто, за визначенням Н. В. Подольської, «дополнительное неофициальное имя, данное человеку окружающими людьми в соответствии с его характерной чертой, сопутствующим его жизни обстоятельством, по какой-либо аналогии, по происхождению и другим мотивам» (Podol'skaya, 1978, р. 115). Дослідники виділяють відіменні (відпроприальні) та відапелятивні прізвиська (прізвиська-характеристики), утворені за ознаками, які характеризують людину, й різними асоціаціями (Morozova, 2015, р. 225–228; Rodina, 2014, р. 28; Strel'tsova, 2010, р. 9–10), проте, навіть зважаючи на такий загальний розподіл, не завжди можна однозначно віднести прізвисько до однієї з цих груп: наприклад, якщо людину на прізвище *Воробьёв* називають *Воробей*, то це відіменне прізвисько збігається за формою з апелятивом і пов'язане з ним у свідомості мовців асоціативно. Неоднозначною є й проблема диференціації відіменних прізвиськ і таких оцінних форм імені, як *Димон*, *Вован*, *Толян*, на що неодноразово вказували фахівці з ономастики, які запропонували певні критерії розмежування прізвиськ і варіантів канонічного імені, при цьому суттєвою ознакою прізвиськ вважали їх усталеність.

О. В. Суперанська наголошує на тому, що прізвиська виникають і функціонують

у колективі: шкільному класі, вузівській групі, цеху, гуртожитку, родині тощо (Superanskaya, 2003–2004, р. 485–486). Зафіксовано також функціонування прізвиськ-звертань у сімейному мовленнєвому спілкуванні, причому, на думку Т. Т. Денисової, індивідуальність прізвиська обов'язково має бути підкріпленою колективним визнанням, тобто суспільним схваленням (Denisova, 2007, р. 7). Досліджуваний нами матеріал – листи – здебільшого не дає змоги чітко визначити, чи є прізвиськом ужита автором нестандартна форма іменування адресата, адже невідомо, наскільки усталеною є ця форма, чи використовували її в усному спілкуванні, чи послуговувалися нею інші члени колективу. Щоб це з'ясувати, слід залучити широкий соціолінгвістичний контекст епістолярної комунікації, що, по-перше, не завжди можна зробити, а по-друге, виходить за межі завдань нашого дослідження. Саме тому ми не беремо на себе відповідальність за те, щоб напевне визначити в кожному конкретному випадку, що перед нами – відіменне прізвисько чи оказіональна, нестандартна форма імені, відапелятивне прізвисько чи апелятив-характеристика, який зберігає властивості загальних назв. Не виділяючи прізвиська як окремих клас антропонімів, кваліфікуватимемо будь-які похідні від імені, прізвища або по батькові адресата як вокативи-антропоніми, а похідні від апелятивів на зразок *зверунья*, *зверуша*, *звєра* та власне апелятиви, ужиті метафорично для іменування адресата, – як вокативи-апелятиви.

Автори листів утворюють різнотипні похідні не лише від особових імен, а й від прізвищ. Так, М. Лермонтов у листі до О. Бібікова називає свого адресата *милий Биби* (02.1841); В. Жуковський іменує М. Гоголя *любезнейший Гоголёк* (5.11.1845), а М. Гнедича – *любезнейший Гнедок* (05–06.1822) та *любезный Гнедко* (14.11.1826), а також, звертаючись до нього, утворює псевдопатронім від імені Гомер: *мой милый Николай Гомерович* (начало 1827). С. Ауслендер апелює до М. Гумільова *милий Гуми* (03.1914); К. Чуковський – до А. Руманова: *милий Рум* (весна 1909). А. Чехов подекуди звертається до свого брата Олександра не на його справжнє прізвище, а утворюючи вигадані прізвища – похідні від іменника *гусь*: *Гусев* (21.10.1887), *Гусиных* (10–12.10.1887), *Гусиуди* (15.02.1888). М. Горький у листі Л. Сулержицькому вживає

вокатив *Милый мой Сулер* (05–06.1910) із модифікацією прізвища, досить часто використовуваною при усному спілкуванні. І. Бабель називає Т. Каширіну *Каширочка* (09.1925), І. Бунін у листі до О. Федорова утворює вокатив *Федореско* (9.03.1903). В. Астаф'єв, звертаючись до родини, називає дітей похідним від свого прізвища іменником *астафьята*: *Дорогая Маня и астафьята, здравствуйте!* (1960).

Спеціальних словників таких варіацій російських прізвищ ми не виявили. Немає, очевидно, також лексикографічних видань із різними модифікаціями по батькові як частини російського повного імені, на що, звісно, є об'єктивні причини, насамперед відсутність необхідного для таких видань обсягу фактичного матеріалу.

Розглядати окремо кожну з таких модифікацій як особливу структурну ланку антропоніма навряд чи доцільно, оскільки навіть спрогнозувати, якою буде й скільки нараховуватиме повна номенклатура їх, просто неможливо: у листі, як і в усному спілкуванні, може бути вживаною будь-яка трансформована власна назва особи як з позитивною, так і з негативною конотацією, що підсилює або послаблює (за бажанням адресанта) емоційно-оцінне забарвлення, асоційоване з відповідним антропонімом. Наприклад, М. Мусоргський у листах називає М. Римського-Корсакова похідним від його прізвища *Корсинька* (5.07.1867), І. Бабель утворює вокатив *Зозулечка* від прізвища Зозуля (23.12.1927), М. Чехова в листі звертається до І. Буніна: *милый Букишончик* (1.01.1903), утворюючи дериват від придуманого А. Чеховим прізвиська *Букишон*. Сам письменник в одному з листів до своєї дружини О. Кніппер ласкаво називає її *Книпуша* (А. Чехов – О. Кніппер, 24.03.1903).

Усі субстанціональні варіації конкретного імені як конструктивного параметра листа зведені до одного класу власних імен, що належить до загальної системи російського епістолярного вокатива, а отже, й до відповідної множини або підмножини вокативних конструкцій з домінантою, репрезентованою однією із шести названих вище форм антропоніма. Виконувати функції антропоніма в листах може не лише особове ім'я або прізвище, а й прізвисько, псевдонім і, звісно, будь-який апелятив, якщо він персоніфікований та іменує конкретного індивідуума.

Особове ім'я в тому чи іншому його субстанціональному вияві є найпоширенішим типом вокатива в листах різного призначення й різних жанрів; разом з цим деякі з основних форм антропоніма, зокрема поєднання імені, прізвища й по батькові або лише особове ім'я, статистично все-таки тяжіють до певних жанрових різновидів письмових послань. Вокатив, виражений особовим ім'ям, характерний насамперед для листів до родичів, друзів і близьких людей. Трапляється такий вокатив і в листах до незнайомих чи малознайомих осіб у разі, якщо адресант співчуває тому, кому пише, прагне через ті або ті обставини показати свою прихильність до адресата або демонструє в якійсь формі бажання перейти до більш довірливих стосунків із ним. При цьому водночас можуть обговорюватися питання професійного й особистого характеру, як, наприклад, у листах М. Горького Л. Андрєєву, до якого частіше, аніж до інших письменників, адресант звертається тільки на ім'я – *Леонид* (21.10.1911 та ін.).

По-різному називає свого брата Юлія Олексійовича Буніна в листах до нього І. Бунін: *дорогой Юринька*; *милый Юринька*; *драгоценный Юринька*; *Юричка*; *милый*, *незаменимый мой*, *дорогой мой Юричка*; *милый и дорогой Юлинка*; *дорогой Юлий*; *мой милый и уважаемый Юринька*; *милый, родимый Юричка*; *Юынка* (імітація дитячої вимови); *драгоценный Люкася* («лепетне» ім'я); *Юлий*; *милый, дорогой Юрий* (21.05.1885; 15.09.1888; 18.10.1888; 28.08.1890; 4–9.04.1991; 15.08.1891; 18.11.1891; 14.05.1892; 10.10.1900 та ін.).

Дуже часто особове ім'я починає фігурувати як звертання лише після досить тривалого листування комунікантів, яке в перших посланнях супроводжували інші, більш офіційні вокативи. Це відбувається тоді, коли ділові й партнерські стосунки кореспондентів переростають у дружні, а іноді й у більш значущі, що ми зафіксували в багатьох листах чоловіка до жінки, які ілюструють певні етапи становлення й розвитку їхніх почуттів. Скажімо, якщо в перших листах до О. Кніппер А. Чехов використовує лише ввічливий вокатив *милая актриса* (3.09.1899), компліментарні вокативи *хороший человек* (30.10.1899); *очаровательная женщина* (8.12.1899), то в розпал їхнього листування він уживає вокативні конструкції на зразок *Милая моя Оля*, *радость моя* (9.08.1900);

Милая моя Оля, ангел мой (6.09.1900); *Милая моя, славная моя Оля, актрисочка замечательная* (14.09.1900), а згодом і вокативний ряд *собака Олька ... дуся ... Олька* (26.04.1901).

Схожі з описаними вище й умови, за яких можливе звертання до адресата на прізвище. До такого вокатива вдаються в листуванні з близькими за духом і добре знайомими людьми, коли час обмежений і немає необхідності особливо церемонитися. Так, на прізвище звертається О. Пушкін до В. Раєвського (1821–02.1822), П. Анненков до І. Тургенєва (1.05.1853). Із прізвища-вокатива починаються листи О. Герцена до М. Астракова (17.05.1837), В. Белінського (26.11.1841) й М. Огарьова (2–4.03.1841). Досить часто прізвище супроводжується якимсь означенням, своєрідним постійним епітетом: *мой любезнейший, дорогой Пуцин* (І. Горбачевський – І. Пуцину, 9.12.1840); *мой любезный Оболенский* (І. Горбачевський – Є. Оболенському, 23.12.1840); *мой милый Щербатов* (І. Якушкін – І. Щербатову, 3.10.1816); *дорогой Оцун* (М. Гумільов – М. Оцуну, до 3.08.1921); *уважаемая Каширина* (І. Бабель – Т. Кашириній, 26.04.1926); *милый Берестов* (К. Чуковський – В. Берестову, 14.08.1943). Прізвище як вокатив може мати семантику сукупності, якщо адресант звертається до членів однієї родини: *Дорогие Смоличи* (К. Паустовський – О. та Ю. Смоличам, 18.01.1966), *Здравствуйте, Черненки* (В. Астаф'єв – родині В. Черненка, 12.1954) тощо.

Ще рідше російський епістолярний вокатив виражений ім'ям та прізвищем – формою, нехарактерною для письмового звертання. Так, ми зафіксували звертання *Мирон Антонов!* у листі О. Суворова до його кріпака (6.02.1785). Вокатив цього типу є в листах М. Горького до осіб інших національностей: *Мой дорогой Ромэн Роллан!* (27.07.1923), *Мой дорогой Стефан Цвейг!* (6.11.1923), *Уважаемый Бернард Шоу!* (до 12.1915). Подібні звертання є в посланнях К. Паустовського Назиму Хікмету (11.07.1962), В. Астаф'єва Ніколі Христову (1976). Епізодично, звичайно тоді, коли адресант не знає по батькові адресата, ім'я та прізвище в ролі вокатива трапляється й у листах до осіб з російськими іменами, наприклад, в епістолярії М. Горького є вокатив *милейшая Галина Грекова* (3.03.1934), в листі В. Астаф'єва – *Дорогая Ирина Стрелкова!* (06.1974). Такі звертання,

як правило, детерміновані, вони є складниками більшої за обсягом вокативної конструкції. Іноді адресант, перепрошуючи, пояснює, чому він був змушений використати неузвичасну форму вокатива-антропоніма: *Ивану Шмелёву – извините, – отчество Ваше забыл!* (М. Горький – І. Шмельову, 22.02.1910); *Павлу Максиму, – сообщили бы отчество, неловко писать – Павлу* (М. Горький – П. Максиму, 8.07.1911); *Льву Никулину (Отчества не знаю по его вине)* [М. Горький – Л. Нікуліну, 12.01.1931]; *Дорогой Евгений Лебедев! (Извините, что запомнил Ваше отчество)* (В. Астаф'єв – Є. Лебедєву, 1974).

Найнижчий рівень регулярності в системі антропонімів російського епістолярного вокатива, мабуть, у вокатива, вираженого повним трикомпонентним ім'ям. Дуже рідко трикомпонентна форма імені є прямим звертанням до адресата: *Дорогой Пётр Васильевич Митурич!* (В. Хлебников – П. Мітуричу, 14.03.1922). Вона може бути зручною в тому разі, коли адресант груповий – наприклад, сім'я, означувана спочатку сукупно, тобто за прізвищем, а потім персоніфіковано, названа на ім'я та по батькові кожного з її членів: *Дорогие Смоличи – Елена Григорьевна и Юрий Корнеевич!* (К. Паустовський – родині Смоличів, 30.03.1954).

Тут, однак, інші, ніж при звертанні на ім'я й прізвище, передумови вживання. Повна форма імені функціонує в складі опосередкованого вокатива, що реалізує метатекстову адресацію в офіційних і приватно-ділових листах, у таких, наприклад, як послання В. Хлебникова: *Роста. Владимиру Владимировичу Маяковскому* (18.02.1921). В одному з листів М. Мусоргського повне трикомпонентне ім'я в складі опосередкованого вокатива в зачині листа реалізує зовсім іншу стилістику. Формула *Вещему Володимиру Васильевичу Стасову от Мусорянина послание* (18.10.1872) задає жартівливо-піднесений тон усьому листу, і цей тон композитор витримує, використавши застарілий фонетичний варіант імені *Владимир* та внутрішньотекстові звертання *мой дорогой вещун, мой вещун*.

Звертання в листі лише по батькові – це обмежена сферою вживання й функціонально маркована форма адресації, покликана, як посвідчує оброблений нами матеріал, дуже довірливим й особливо пошанівним ставленням адресанта до адресата, у разі, якщо другий

є наставником, колегою, досвідченішим або старшим від автора листа, чи коли щось дуже важливе пов'язувало їх у минулому. Тому цілком природним є те, що уживають такий вокатив у письмовому спілкуванні (в усному мовленні, а особливо в сільській місцевості, він вельми розповсюджений) значно рідше, аніж інші узвичаєні форми звертання. По батькові *Евгеньич*, зокрема, звертається М. Горький у 1911 році в листі до М. Буреніна (2–11.09.1911), який п'ятьма роками раніше супроводжував письменника в його подорожі по Америці. Звертаючись у листі лише по батькові, кореспонденти переважно використовують типovu для усного розмовного мовлення синкоповану його форму, як це в листах І. Буніна різним адресатам: *Митрич* (М. Телешову, 14.11.1899); *дорогой Алексеич* (І. Білоусову, 27.04.1903); *дорогой Митрофаньч* (О. Федорову, 7.01.1904), і навіть *Юликсеич* (12.06.1892) – розмовний варіант усічених імені та по батькові брата письменника Юлія Олексійовича. Іноді прізвище адресата може трансформуватися у форму псевдопатроніма. Так, М. Горький у листі звертається до С. Прохорова *милий мой Прохорыч* (10.1910), а С. Єсенін називає І. Євдокимова *милий Евдокимыч* (6.12.1925).

Звертання на ім'я та по батькові адресата як епістолярний вокатив – це найпоширеніша лінгвістична фігура, регулярно використовувана в листах, різних за призначенням і характером їх, адресованих особам, із якими адресант може перебувати в різних стосунках: дружніх, ділових, начальницьких, службових тощо, – або загалом не бути особисто знайомим із ними.

Такий вокатив трапляється навіть тоді, коли автор послання звертається до родичів, до чоловіка або дружини, які є соціальною або віковою нерівнею йому, а також якщо він бажає підкреслити особливу повагу до свого адресата, що має місце, наприклад, у листі командира партизанського загону В. Шиманського дружині, до якої він звертається *Дорогая Эсфирь Харитоновна*, удаючись, щоправда, далі в тексті листа до нижніших слів: *Дорогая Фирочка*, – проте закінчує лист більш стримано, уживаючи вокатив *дорогая, любимая, искренне уважаемая Эсфирь Харитоновна* (1.06.1943). Іноді ініціали (скорочене ім'я та по батькові) є, очевидно, лише результатом економії зусиль; так нерідко звертався в листах до своєї дружини Марії Бори-

сівни К. Чуковський: *Милая М. Б.; Дорогая М. Б.* (13.12.1930, 14.02.1931, 28.03.1932 та ін.), хоча водночас він називає її й по-іншому: *дорогая; милая; милая Машенька; Машенька; дорогая Машенька* тощо. В одному з листів Чуковського звертання до дружини на ім'я та по батькові – це спосіб емоційно та дещо іронічно висловити своє обурення з приводу того, що довго не було листів від неї: *Отвратительная Марья Борисовна! Как же ты смела так долго не писать!!! Я не знал, что и думать* (10.12.1930).

Ім'я та по батькові як епістолярний вокатив досить часто функціонує без будь-яких до нього означень, як, наприклад, у листі О. Герцена до М. Маркович (17.01.1860), у листі С. Єсеніна до О. Блока (9.03.1915) і багатьох інших. Частіше, однак, ім'я та по батькові супроводжується традиційним означенням на зразок *дорогой, любезный, уважаемый, многоуважаемый* тощо, яке виражає ставлення автора листа до адресата; трапляються в епістолярних текстах і розгорнуті конструкції, наприклад: *Добрый, хотя часто сердитый (и иногда понапрасну) Михаил Петрович* (Ап. Григор'єв – М. Погудіну, 30.10.1860) тощо.

Висновки. Жорсткої кореляції тієї або тієї форми антропоніма-вокатива й особистості адресата, на нашу думку, немає, оскільки до одного адресата автор листа може звертатися (і фактично звертається) по-різному, наприклад, почергово вживаючи різні антропоніми, апелятиви й усі можливі комбінації їх, послугуючись вокативом з іронічним забарвленням або будь-якою іншою конотацією, яка подекуди в тексті змінюється на протилежну. Якщо ж в окремих адресантів усе-таки переважає той або той тип антропоніма чи моделі вокатива, то це найчастіше залежить від комунікативних чинників, таких, як коло кореспондентів, особистість адресанта, характер листування тощо. Широке варіювання форм антропоніма у складі російського епістолярного вокатива зумовлено передусім глибиною й характером особистих стосунків між адресантом і адресатом, а також ступенем регулярності листування та креативністю як рисою мовної особистості автора листа. Не випадково таке варіювання онімної лексики здійснюється в письмовому мовленні, яке залишає адресантові час на обдумування й вибір найбільш вдалої, на його погляд, мовної форми в конкретній ситуації спілкування.

Звертання в російському письмовому мовленні, як бачимо, демонструє найширші можливості творення великої кількості похідних слів, які важко піддаються лексикографічній фіксації, на базі досить обмеженого набору лексем, що номінують адресата.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абашина В. Н. Обращение в эпистолярной А. П. Чехова. *Русский язык в поликультурном мире: IV Междунар. науч.-практ. конф. (7–10 июня 2010, г. Ялта)* : сб. науч. работ. Киев, 2011. С. 6–10.
2. Ананьева Т. К вопросу о систематизации эпистолярных источников. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2004. Т. 12. С. 85–89.
3. Баракова М. Г. Лингвистическая природа и прагмакогнитивные функции обращения : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 2005. 19 с.
4. Белунова Н. И. Дружеские письма творческой интеллигенции конца XIX – начала XX в. (Жанр и текст писем). Санкт-Петербург, 2000. 140 с.
5. Вежбицкая А. Личные имена и экспрессивное словообразование. *Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание*. Москва: Русские словари, 1996. С. 89–200.
6. Денисова Т. Т. Прозвища как вид антропонимов и их функционирование в современной речевой коммуникации (на материале прозвищ Шумячского и Ершичского районов Смоленской области) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Смоленск, 2007. 22 с.
7. Корнійко І. В. Звертання як динамічний засіб вираження зверненості мовлення (на матеріалі сучасної німецької мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ : КДЛУ, 2000. 18 с.
8. Корновенко Л. В. Звертання у прагмалінгвістичному аспекті (на матеріалі сучасної російської мови): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ : Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, 2001. 21 с.
9. Кронгауз М. А. Обращения как способ моделирования коммуникативного пространства. *Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке*. Москва, 1999. С. 124–134.
10. Курьянович А. В. Коммуникативные аспекты слова в эпистолярном дискурсе М. И. Цветаевой : дисс. ... канд. филол. наук. Томск, 2001. 227 с.
11. Маркелова Т. В. Обращение и оценка. *Русский язык в школе*. 1995. № 6. С. 76–81.
12. Мизин О. А. К морфологии обращения. *Русский язык в школе*. 1980. № 5. С. 75–77.
13. Морозова М. Ю. Отыменные прозвища и оценочный вариант антропонима. *Вестник Тамбовского государственного университета*. Вып. 9 (149). Тамбов, 2015. С. 225–229.
14. Петровский Н. А. Словарь русских личных имён. Москва : Сов. энцикл., 1966. 384 с.
15. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / отв. ред. А. В. Суперанская. Москва : Наука, 1978. 198 с.
16. Проничев В. П. Синтаксис обращения. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1971. 88 с.
17. Реут С. Н. Жанр бытового письма: лингвистический и лингводидактический аспекты. *Текст в лингвистической теории и в методике преподавания филологических дисциплин*. Мозырь : УО МГПУ, 2005. С. 116–117.
18. Родина Н. А. Современные детские и молодёжные прозвища: структурно-семантический и функционально-динамический аспекты : дисс. ... канд. филол. наук. Смоленск, 2014. 254 с.
19. Стрельцова М. Ю. Прозвищные именованья в русском языке (денотативные типы и структурно-семантические модели) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Владивосток, 2010. 26 с.
20. Суперанская А. В. Современные русские прозвища. *Folia onomastica Croatica*. V. 12–13. 2003–2004. S. 485–498.
21. Тихонов А. Н., Бояринова Л. З., Рыжова А. Г. Словарь русских личных имён. Москва: Школа-Пресс, 1995. 736 с.
22. Федотова Е. Роль и место адресата в речевой коммуникации. *Наукові записки*. Сер.: Філологічні науки. 2010. Вип. 89 (5). С. 231–235.
23. Хромова А. В. «С Новым годом поздравляю и от всей души желаю...»: тексты новогодних поздравительных открыток. *Антропология. Фольклористика. Лингвистика*: сборник статей. Вып. 1. 2001. С. 100–124.
24. Черняева А. Б. Функционирование обращения в дружеском письме творческой интеллигенции конца XIX – первой четверти XX века : дисс. ... канд. филол. наук. Санкт-Петербург, 2008. 187 с.
25. Шкіцька І. Власне ім'я як засіб підвищення значимості співрозмовника. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць. Донецьк: ДонНУ, 2011. Вип. 23. С. 237–241.

REFERENCES:

1. Abashina, V. N. (2011). Obraschenie v epistolyarii A. P. Chehova [Appeal in A. P. Chekhov's epistolary]. *Russkiy yazyk v polikulturnom mire : IV Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. (7–10 iyunya 2010, g. Yalta)*. Kiev, 6–10. [in Russian]
2. Ananyeva, T. (2004). K voprosu o sistematizatsii epistolyarnykh istochnikov [On the issue of systematization of epistolary sources]. *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*, 12, 85–89. [in Russian]
3. Barakova, M. G. (2005). *Lingvisticheskaya priroda i pragmakognitivnyye funktsii obrashcheniya : avtoref. diss. ... kand. filol. nauk* [Linguistic nature and Pragmacognitive functions of the address]. Moskva, 19 p. [in Russian]
4. Belunova, N. I. (2000). *Druzheskiye pisma tvorcheskoy intelligentsii kontsa XIX – nachala XX v. (Zhanr i tekst pisem)* [Friendly letters by art intelligentsia of the late XIX – early XX cent. (Epistolary genre and fiction)]. Sankt-Peterburg : Izd-vo S.-Peterburgskogo un-ta, 140 p. [in Russian]
5. Chernyayeva, A. B. (2008). *Funktsionirovaniye obrashcheniya v druzheskom pisme tvorcheskoy intelligentsii kontsa XIX – pervoy chetverti XX veka* [Functional addresses in friendly correspondence by art intelligentsia of the late XIX – first-quarter XX century] : diss. ... kand. filol. nauk. Sankt-Peterburg, 187 p. [in Russian]
6. Denisova, T. T. (2007). *Prozvizhcha kak vid antroponimov i ikh funktsionirovaniye v sovremennoy rechevoy kommunikatsii (na materiale prozvizhch Shumyachskogo i Yershichskogo rayonov Smolenskoj oblasti)* [Nicknames as the type of anthroponyms and their functioning in modern speech communication (on the basis of the nicknames of the Sumyachi and Yershich districts of the Smolensk region)] : avtoref. diss. ... kand. filol. nauk. Smolensk, 22 p. [in Russian]
7. Fedotova, E. (2010). Rol' i mesto adresata v rechevoy kommunykatsii [The role and place of the addressee in speech communication]. *Naukovi zapysky. Ser.: Filolohichni nauky*, 89 (5), 231–235. [in Russian]
8. Khromova, A. V. (2001). «S Novym godom pozdravlyayu i ot vsey dushi zhelayu...»: teksty novogodnikh pozdravitel'nykh otkrytok [«Happy New Year and sincerely I wish...»: Texts of New Year's greeting cards]. *Antropologiya. Fol'kloristika. Lingvistika : sbornik statey*, 1, 100–124. [in Russian]
9. Korniyko, I. V. (2000). *Zvertannya yak dynamichnyy zasib vyrashchennya zvernennosti movlennya (na materialy suchasnoyi nimetskoyi movy)* [Address as a dynamic means of expression of speech appeal (on the material of modern German language)] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. Kyiv : KDLU, 18 p. [in Ukrainian]
10. Kornovenko, L. V. (2001). *Zvertannya u prahmalinhvistychnomu aspekti (na materialy suchasnoyi rosiys'koyi movy)* [Address in the pragmalinguistic aspect (on the material of modern Russian language)] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. Kyiv : Nats. ped. un-t imeni M. P. Drahomanova, 21 p. [in Ukrainian]
11. Krongauz, M. A. (1999). Obrashcheniya kak sposob modelirovaniya kommunikativnogo prostranstva [Addresses as a method for modeling communicative space]. *Logicheskyy analiz yazyka. Obraz cheloveka v kul'ture i yazyke*. Moskva, 124–134. [in Russian]
12. Kuryanovich, A. V. (2001). *Kommunikativnyye aspekty slova v epistolyarnom diskurse M. I. Tsvetayevoy* [Communicative aspects of a word in M. I. Tsvetayeva's epistolary discourse]. Candidate's thesis. Tomsk. [in Russian]
13. Markelova, T. V. (1995). Obrashcheniye i otsenka [Address and evaluation]. *Russkiy yazyk v shkole*, 6, 76–81. [in Russian]
14. Mizin, O. A. (1980). K morfologii obrashcheniya [To the morphology of address]. *Russkiy yazyk v shkole*, 5, 75–77. [in Russian]
15. Morozova, M. Yu. (2015). Otymennyye prozvizhcha i otsenochnyy variant antroponima [Reference nicknames and an estimated version of the anthroponym]. *Vestnik Tambovskogo gosudarstvennogo universiteta*, 9 (149), Tambov, 225–229. [in Russian]
16. Petrovskiy, N. A. (1966). *Slovar' russkikh lichnykh im'on* [Dictionary of Russian personal names]. Moskva: Sov. entsikl., 1966, 384 p. [in Russian]
17. Podol'skaya, N. V. (1978). *Slovar' russkoy onomasticheskoy terminologii* [Dictionary of Russian onomastic terminology]. Moskva : Nauka, 198 p. [in Russian]
18. Pronichev, V. P. (1971). Sintaksis obrashcheniya [The syntax of the address]. Leningrad: Izd-vo Leningr. un-ta, 88 p. [in Russian]
19. Reut, S. N. (2005). Zhanr bytovogo pisma: lingvisticheskiy i lingvodidakticheskiy aspekty [The genre of common writing: linguistic and linguodidactic aspects]. *Tekst v lingvisticheskoy teorii i v metodike prepodavaniya filologicheskikh distsiplin*. Mozyr: UO MGPU, 116–117. [in Russian]
20. Rodina, N. A. (2014). *Sovremennyye detskiye i molodozhnyye prozvizhcha: strukturno-semanticheskiy i funktsional'no-dinamicheskiy aspekty* [Modern children's and youth nicknames: structural and semantic and functional and dynamic aspects] : diss. ... kand. filol. nauk. Smolensk, 254 p. [in Russian]
21. Shkitska, I. (2011). Vlasne imia yak zasib pidvyshchennya znachymosti spivrozmovnyka [Proper name as a means of increasing the significance of the interlocutor]. *Linhvistychni studiyi: zb. nauk. prats'*. Donetsk: DonNU, 23, 237–241. [in Ukrainian]

22. Strel'tsova, M. Yu. (2010). *Prozvishchnyye imenovaniya v russkom yazyke (denotativnyye tipy i strukturno-semanticheckiye modeli)* [Nickname naming in Russian (denotative types and structural-semantic models)] : avtoref. diss. ... kand. filol. nauk. Vladivostok, 26 p. [in Russian]
23. Superanskaya, A. V. (2003–2004). Sovremennyye russkiye prozvishcha [Modern Russian nicknames]. *Folia onomastica Croatica*, 12–13, 485–498.
24. Tikhonov, A. N., Boyarinova, L. Z., Ryzhova, A. G. (1995). *Slovar' russkikh lichnykh im'on* [Dictionary of Russian personal names]. Moskva: Shkola-Press, 736 p. [in Russian]
25. Vezhbitskaya, A. (1996). Lichnyye imena i ekspressivnoye slovoobrazovaniye [Personal names and expressive word formation]. *Vezhbitskaya A. Yazyk. Kul'tura. Poznaniye*. Moskva: Russkiye slovari, 89–200. [in Russian]